

TOPLUMSAL DİLBİLİMİN KAPSAM ALANI*

Ali GÜVEN**

Özet

Çalışmamızda dilbilimin son yıllarda ülkemizde de bilimsel araştırmalara sıkça konu olan, dili toplum boyutuyla irdeleyen toplumsal dilbilim alanı üzerinde durulacaktır. Dil ve toplum ilişkisinden hareketle, toplumsal dilbilimin ne olduğu, bu alandaki çalışmaların tarihsel gelişimi, toplumsal dilbilim kuramları, toplumsal dilbilimin kavramlarından yola çıkılarak bu alanın çalışma sahasındaki konular ele alınacak, toplumsal dilbilimin kapsam alanı açıklanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Toplumsal Dilbilim, Dil, Toplum*

THE COMPREHENSION OF SOCIOLINGUISTICS

Abstract

The comprehension of sociolinguistics which has often been subject to scientific searches lately in our country as well and which examines language in terms of society will be emphasized in our study. From the point of relationship between language and society, what sociolinguistics is, the historical development of the studies in this field, the theories of sociolinguistics; and from the point of concepts of sociolinguistics, the subjects in the domain of the study of this field will be discussed, and the comprehension of sociolinguistics will be attempted to be explained.

Key Words: *Sociolinguistics, Language, Society*

1. TOPLUMSAL DİLBİLİM NEDİR?

Dil ve toplum birbirinden bağımsız düşünülmemeyen, biri olmadan diğeri açıklanamayan iç içe iki kavramdır. "İnsan demek, dil demektir, ama dil demek de birçok bakımdan toplum demektir." (Vardar, 2001: 15) "Dil olmadan ortak bir yaşam, ortak bir yaşam olmadan da dil düşünülemez" (Selen, 1989: 1)

Aksan'a göre (1998) dil (langue) terimiyle herhangi bir toplumun, ulusun bireyleri arasında anlaşma sağlayan yerleşik dizge anlatılır. (Türkçe, Japonca, Bulgarca gibi). (s.51.) Genel bir ifadeyle konuşma becerisi sayılan dil hakkında modern dilbilimin kurucusu Ferdinand de Saussure'ün " Dil varlığını yalnızca toplum üyeleri arasındaki bir tür sözleşmeye borçludur." görüşü dili *convention* (insanların oturup kendi aralarında dil hakkında anlaşmaları) boyutuyla açıklayıp toplumsal

dilbilim (sociolinguistics) çalışmalarına temel olmuştur. Bununla birlikte Saussure toplumsal özellikli dili (langue), kişisel olan söz' den (parole) ayırmıştır.

Toplumsal dilbilim, dil ve toplum adına ortada bulunan her türlü varlığın kesişim kümesini oluşturan elemanlarının sebep-sonuç ilişkine dayalı tüm olgularını derinlemesine inceleyen dilbilim dalıdır. Diğer bir ifadeyle dilin boyutları ile toplumun boyutlarının bir araya geldiğinde oluşturabildikleri sistemin çarklarının çeşitli konuları belirli bir yöntemle ele alıp bilimsel bulgulara ulaşması uğraşdır.

Toplumsal dilbilim, "genel bir değerlendirmeye <<dil olgularıyla toplumsal olgular arasındaki ilişkileri, bunların birbirlerini etkilemesini, birbirinin değişkeni olarak ortaya çıkmasını, bir başka deyişle de bu iki tür olgu arasındaki eşdeğişirliği inceleyen karma dal>> (Vardar ve Öt., 2002: 196) olarak

* Bu çalışma Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nce 2010 yılında kabul edilen aynı başlıklı Yüksek Lisans Seminerinin gözden geçirilmiş ve düzeltilmiş biçimidir.

**Yüksek Lisans Öğrencisi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, Türkçe Eğitimi Programı, DENİZLİ.
e-posta:aliguven@hotmail.com.tr.

tanımlanabilir." Eşdeğişirlik kavramıyla ifade edilmek istenen anlam bu iki olgunun karşılıklı olmak şartıyla birbirlerini etkilemesidir.

2. TOPLUMSAL DİLBİLİMİN TARİHSEL GELİŞİMİ

1960'lı yılların toplumsal dilbilim çalışmalarında dönüm noktası olarak genel bir kabulü söz konusudur. Toplumsal dilbilim teriminin ortaya çıkışında farklı farklı görüşler vardır. İmer'in aktardığına göre (1980) "Sociolinguistic'in yeni bir terim olduğu ilk olarak 1952 yılında H. C. Currie'nin bir çalışmasında görüldüğü belirtilmektedir (Projection of sociolinguistics: the relationship of speech to social status) (s.18.). "R.B. Le Page'e göre terimin ilk kullanımına Oxford English Dictionary Supplement'ta (1986) rastlanır. Bu sözlüğe göre terim ilk olarak Eugene Nida tarafından 1949 yılında yazılan *Morfoloji* kitabının ikinci baskısında kullanılmıştır. Ancak 'bir disiplin' adı olarak 'toplumsal dilbilimi' terimi ilk defa 1939 yılında T. C. Hudson'un "Sosyolinguistics in India" [Hindistan'da toplumsal dilbilimi] adlı makalesinde zikredilmiştir." (Demirci, 2005: 80).

Toplumsal dilbilimin gelişimi eğitim politikalarına dayanmaktadır. Toplumsal dilbilim çalışmalarının dayandığı ve temeli olan çalışma Kuzey Amerika'da yaşayan insanların konuştuğu standart İngilizceyle, zencilerin konuştuğu dil arasındaki farklılıklardan doğan sorunları çözme uğraşdır. Selen'in aktardığına göre aynı dilin farklı biçimlerini konuşan bu iki toplum arasında davranış ayrımları da gözlenmeye başlanmış ve toplumsal dilbilimde fonksiyonu yadsınamayacak olan "davranış" (Alm. verhalten), "dil davranışı" (Alm. sprachverhalten) kavramları ortaya çıkmıştır. (Selen: 1989:3). Amerika'da 20. Yüzyılın birinci yarısında toplumsal dilbilim sorunlarıyla ilgilenen budunbilimci Edward Sapir (1884-1939) ve dilbilimi davranışsal olarak inceleyen Leonard Bloomfield'in çalışmaları toplumsal dilbilim alanındaki araştırmaları başlatan iki öncü ekoldür. Amerikalı budunbilimci olup ilk ünlü toplumsal dilbilimci de sayılan, Kızıldereli dilleri üzerine çalışan Sapir, öğrencisi Benjamin Lee Whorf (1897-1941) ile Sapir-Whorf hipotezini¹ (Linguistic determinism olarak

¹ Hipoteze göre bir anadilde bulunan sözcüksel yapıların tümü bireylerin dünyaya bakış açılarını ve görüşlerini şekillendirir.

da ifade edilen bu hipotez Türkçe ifadelerle kültürel zafiyet, dilsel görecelik adlarıyla da anılır) oluşturarak toplumsal dilbilim çalışmalarının başlatıcılarından olmuştur.

Amerika'daki ilk çalışmalardan sonra genel kabule göre 1960'lı yıllarda toplumsal dilbilim araştırmalarının başlatıcısı da sayılan İngiliz dilbilimci ve toplumbilimcisi Basil Bernstein'in (1924-2000) teorileriyle oluşturduğu "*Eksiklik Kuramı*" toplumsal dilbilim çalışmalarına yeni bir ivme, yeni bir anlayış kazandırmıştır. İngiltere'de, özellikle 1970 ve 1980'li yıllarda ikidillilik, çokdillilik, pidgin, lingua franca ve kreoller gibi toplumsal dilbilimin temelinde yer alan konular hakkında araştırmalar yapan ve Avrupa'nın çokdilliliğiyle ilgili listeler hazırlayan toplumsal dilbilime katkılarıyla bilinen Peter Trudgill, Labov ile birlikte alanın en ön planda yer alan araştırmacıları arasına çoktan girmiştir.

Fransa'da toplumsal dilbilim çalışmalarının diğer ülkelere nazaran daha farklı bir gelişimi söz konusudur. "1980'lerde Martinet'in öğrencisi Ruth Reichstein, hangi geniz fonemlerinin anlam ayırımına neden olduğuna değin Paris'te kantitatif bir araştırma yapmış ve yüksek katmanın oturduğu kesimde bu geniz fonemlerinin hâlâ anlam ayırt edici niteliği ile kullanıldığını saptamıştır." (Selen, 2001: 5)

Toplumsal dilbilimin 60'lı yıllarda önem kazanmaya başladığı diğer bir ülke de yine toplumsal yapıdan kaynaklanan sorunları olan ve eğitim politikasında fırsat eşitliği anlayışını gündeme getirmiş Almanya'dır. Federal Almanya'ya diğer ülkelerden gelen çocuklarla birlikte sosyal yapıda farklı düzeyden birçok kişiler oluşmuştur. Sınıf ortamında bir araya gelen çocukların iletişimlerinde "*dil engelleri*" (Alm. sprachbarrieren) ortaya çıkmıştır. Bu sorunun çözümü için yapılanlar toplumsal dilbilim çalışmalarının tarihsel gelişiminde önemli yere sahiptir.

Amerika'da başlayan toplumsal dilbilim çalışmaları daha sonraki yıllarda Bernstein'in eksiklik kuramı ile devam etmiş, önceleri Almanya'da çözüm bekleyen dil engelleri konusuyla genişlemiş, Oevermann, Robinson, Hawkins ve daha birçok bilim adamının eksiklik kuramı üzerinde çalışmaları 70 ve 80'li

yıllarda bu kuramı uluslararası alanda üne kavuşturmuştur. Trudgill'in çalışmalarıyla aynı yıllarda eksiklik kuramına gelen eleştirilerle William Labov², Klein, Stewart, Bailey, H. Bühler vb. bilim adamlarının görüşleriyle "ayrılık kuramı" oluşturmuştur.

Son yıllarda popüler hâle gelen toplumsal dilbilim çalışmaları dünya çapında yayımlanan dergi ve birçok kitapla ilerleme göstermiştir. Demirci (2005) şu örnekleri verir: *Language in Society* [Toplumda Dil], *Language Variation and Change* [Dil Değişimi ve Farklılıkları], *International Journal of the Sociology of Language* [Uluslararası Dil Sosyolojisi Dergisi]; Coulmas, Florian (2000), *The Handbook of Sociolinguistics*. Blackwell Publishers, Hudson, R.A. (1996), *Sociolinguistics*. Cambridge University Press, Wardhaugh, Ronald (1995), *An Introduction to Sociolinguistics*, Oxford and Cambridge: Blackwell.(s.80). Ülkemizde de bu alan hakkında yapılan araştırmalar daha fazla gündem oluşturmaktadır.

3. TOPLUMSAL DİLBİLİMİN ÇALIŞMA SAHASI

Toplumsal dilbilim araştırmalarının konuları genel hatlarıyla bu alanın çalışma sahasını belirlemiştir. Burada çalışma sahasına dâhil olan konular ana hatlarıyla belirtilip kavramlara kısa açıklamalar getirilecektir. İlk başta belirtmek gerekir ki dilin ve toplumda aktif durumdaki bireyin canlılık boyutu her geçen gün toplumsal dilbilim çalışmalarının kapsamını genişletmektedir. Günümüz dünyasında iletişim teknolojilerinin gelişmesi ve dünyanın küçük bir köy hâlini alma yolunda hızla ilerlemesi toplumsal dilbilime olan ihtiyacı gözler önüne sermektedir.

Toplumsal dilbilim yapısalılık gibi her davranışı idealize etme yoluna girmeyip insandaki duyguları, düşünceleri özellikle bireysel farklılıkları değerli bulma eğilimini göstererek âdeta değer verdiği toplumla birlikte sosyalleşebilmiştir. Bu bağlamda Fishman'ın düşünceleri önemlidir:

"Dil ister açıklanmamış isterse de açıkça belirtilmiş olsun, bir içerik "taşyıcısı" olmakla kalmaz, kendisi de bir içeriktir. Dostluğu ya da

² İmer, kent dilleri araştırmaları (urban language studies) yapan Labov'un araştırmalarının ayrı bir yeri olduğunu belirtir.

öfkeyi belirtme aracıdır, toplumsal konunun ve tek tek kişilerin aralarındaki ilişkilerin belirticisidir. Toplumsal bir sınıfın durumlarını ve bireylerini, amaçlarını ve özlemlerini olduğu kadar, her dilsel topluluğa kendi özelliğini veren önemli ve büyük etkileşim alanını da belirtir." (Rifat, 2000: 212).

Toplumsal dilbilimin çalışma sahası kimi alan uzmanları tarafından kuramsal olarak makro ve mikro toplumsal dilbilim diye ikiye ayrılmaktadır: İmer'in (1980) aktardığına göre: Ebneter dar anlamda toplumdilbilimi oluşturan üç görüşe yer vermektedir: Bunlar Bernstein Okulu (toplumsal katmanlar ile katmanlara özgü konuşma kodları arasında bağıntılar bulunduğu benimsenmektedir), Labov'un ayrılık kuramı (sosyoekonomik değişiklikler ile dilsel değişiklikler arasında bağıntılar bulunduğu benimsenmektedir.) ve edimibilim (pragmatik) ile etnometodoloji (rol ve dil kullanımı ile bildirişim durumu arasında bağıntılar bulunduğu benimsenmektedir.) olmaktadır. Geniş anlamda toplumdilbilim ise; içinde daha çok toplumsal yapı, kültür ve dilin bulunduğu bir üst kavram olarak açıklanmaktadır." (s.16-17).

Toplumsal dilbilim toplumlar içindeki dilsel davranışların ne tür toplumsal yapılar tarafından kontrol edildiğini, bu dilsel davranışları, işlevlerini ve bunların kullananların nitelikleri üzerinde durur. Toplumsal dilbilim araştırmalarının bir boyutu da bildirişim eyleminin hangi koşullar altında gerçekleştiği, söylemlerin içeriği ve sözcük dağarcıklarıdır. Buna ek olarak Demirci'nin (2005) Matthews'ten aktardığına göre 1970'lerin sonunda toplumsal dilbilimciler söylem analizleri (discourse analysis) üzerinde yoğunlaşmış dil-güç, dil-ideoloji ve dil-sosyal psikoloji ilişkilerini ele almışlardır (s.81).

Toplumsal dilbilimin çalışma sahasındaki konuları kısa ve öz olarak genel çerçevede belirtmek istersek Tercanlioğlu'nun tasnifi bu noktada önemli bir yere sahiptir:

"İçerikte yer alan bazı özel başlıklar (Some specific topics to be covered include) :

- Dil ilişkisi (language contact): ödünç alma (borrowing), çokdillilik (multilingualism), bir toplumda iki dil kullanılması durumu/ikidillilik (diglossia), ilişki dilleri (pidgins), kreoller (creoles), geçer dil (lingua franca), kod değiştirimi (code-switching)
- Diyalekt (dialects), standartlar (standarts), sosyolekt(sociolects), isoglosses
- Dil ve eğitim (language and education)
- Geniş ve dar kodlar (elaborated and restricted codes)
- Dil siyaseti (language policy)
- Erkek ve kadın dili (male and female language)
- Dil ve kültür (language and culture), dil, kültür ve düşünce (language, culture and thought, Dilsel gereklilik/kültürel izafiyet ve Sapir-Whorf hipotezi (linguistic determinism and the Sapir-Whorf hypothesis)
- Dilsel ve toplumsal eşitsizlik (linguistic and social inequality), davranışsal dil çalışmaları (attitudinal language studies), dilsel önyargılar (linguistic prejudice) (Tecanlioğlu, 2000: 150).

Tecanlioğlu'nun belirttiği toplumsal dilbilim konu başlıklarına şu konuları ekleyebiliriz:

- İdyolekt (idiolects)
- Sabir, argo (argot), jargon
- Dil normu
- Dil engelleri
- Dil planlamaları /düzenlemeleri
- Dil devrimleri
- Dil yasakları
- Dil standartlaştırması
- Diller arası ve dil içi girişim
- Dil ve kimlik
- Esperanto (yapay dil)
- Bildirişimsel edinç vb.

Ana hatlarıyla alanın konularına değindikten sonra bazı kavramları açıklama yoluyla çalışma sahasının her geçen gün genişleyen dairesini belirlemeye çalışalım.

Dil normu, dilin kullanılmasındaki uyulması gereken bazı kurallar bütünüdür her bir parçasıdır. Örneğin bir devlet büyüğü ile konuşurken gerekli saygı ifadelerine dikkat ederek konuşmak gerekir. Dilsel normlardan sapma yaşanması hâlinde toplumsal normların tepkisine benzer yaptırımların uygulanması söz konusudur.

Dil engelleri, alt sosyoekonomik aileden gelen bir çocuğun okulda veya bulunduğu ortamda orta ve üst sosyoekonomik ailelerin çocuklarının dil normlarına uyarak konuşabildiği gibi konuşamaması, kendi yerel dilinin standart dili anlamasına engel oluşudur. Dil engellerinin üç çeşidi vardır: bölgesel ya da yöresel dil ayrımı olan diyalekt (lehçe), toplumsal grupların kullandığı sosyolekt ve her bireyin kendine özgü dil kullanımı idyolekt. Diyalekt, bir dilin herhangi bir bölgede sentagmatik olarak standart dilden (resmi, edebiyat ve okul dili) farklılaşması olayıdır. Örneğin: Standart Türkçe'de dövüşmek fiilinin Yozgat yöresinde "tummak" fiili ile ifade bulması. Sosyolekt ise toplumda oluşmuş genellikle meslek merkezli olan grupların kullandığı dile denir. Bu grupların kullandıkları terimsel sözcük dağarcıkları da 'jargon' adını alır. Bir şairin kullandığı dil ve bir mühendisin kullandığı dil arasında oldukça fark bulunmaktadır. İdyolekt ise "Lewandowski tarafından " konuşan kişinin dilsel davranış biçimi" olarak tanımlanır." (Selen, 2001: 9)

Diglossia kavramıyla ilgili iki karşılık verilmektedir: birincisi bir bölgede iki farklı dilin bulunması, ikincisi ise bir ülkede kullanılan dilin iki değişkeninin varlığı. Birinci durum ikidillilik (bilingualism) terimiyle ifade edilir. İkinci durum ile ilgili olarak, İmer (1980) tarafından aktarıldığına göre; "Diglossia" 1959'da Ch. Ferguson tarafından aynı dilin, kullanımda birbirinden çok ayrı özellikler gösteren farklı iki değişkesi için önerilmiş bir terimdir. Bunlardan üst değişke (Ing high variety); törenlerde, kilisede, camide, okulda ve üniversitede radyo (ve televizyon) haberlerinde, gazete makalelerinde yani basında, (yüksek), şiirde

kullanılır. O hâlde bu değişke, tüm resmi işlerde ve yazılı kullanımda söz konusudur. Buna karşılık alt değişke (İng low variety) halk dilidir; aile ve arkadaşlar arasındaki konuşmalarda, halk yazınında, resmi olmayan durumlarda sözlü olarak kullanılır, yani bu değişke için yazılı bir biçim geliştirilmemiştir.” (s.149-150). Bahsedilen alt ve üst değişkelerin birleştirilmesi ve bunun yanında yeni terimlerin kullanımında ortak hareketin sağlanması dil standartlaştırması çalışmalarının içeriğini oluşturur. Dil standartlaştırmasının sağlanması için dil düzenlemeleri gerekmektedir. İmer’in ilettiğine göre dil düzenlemesi, J.A. Fishman tarafından ulusal alanda bulunan dil sorunlarına örgütlü bir biçimde çözüm arama olarak tanımlanmaktadır. Dil veya kod değiştirimi de ikiden fazla dilin konuşulduğu toplumlarda, dillerin her ikisinin de farklı yerlerde kullanılmasıdır. Örneğin konuşma dilinde farklı bir dil, okulda farklı bir dilin tercihi.

Çok dilliliğin bulunduğu yerlerde bildirişimin sağlanması için genellikle geçer dil (lingua franca)’e başvurulmaktadır. Geçer dil, ortak bir doğal dile sahip olmayan bireyler arasında bildirişim aracı olarak kullanılan dile verilen addır. Aslında Trudgill’e göre: ‘Fransız dili’ anlamına gelen lingua franca haçlı seferlerine katılan çok dilli askerler tarafından geçer dil olarak kullanılan Provansal diliydi (İmer:1980: 167). İlişki dili (pidgin) ise bir dilin sadeleştirilmesiyle oluşturulmuş ikinci bir yeni dile denmektedir. İlişki İngilizcesi (Pidgin-English) ve ilişki Almancası (Pidgin-Deutsch) sade, basit ve düzenli yapılardan oluşturulmuş çoğunlukla sömürgelerin kullandığı dillerdir. Eğer bu ilişki dilleri zamanla anadili hâline gelmişse kreol (creol), (O. Toklu’nun aktardığına göre Batı Hindistan’da doğmuş Avrupalı anlamına gelir.) olarak adlandırılır. İngiliz, Fransız, İspanyol ve Portekiz kreoleri bilinen en yaygın olanlarıdır. Kreoller ile anadil arasında hiçbir benzerlik bulunmamaktadır. Kreollerin oluşumunu Pierre Achard (1994) dört safhayla açıklamaktadır:”1. Pidgin, 2. İletimsel ve İletimsel aşamanın tekrarı (çift dillilik durumunda toplum içi yeniden uyarlamalar), 3. Kreol, 4. Dil.” (s.45-46.). Özel bir dil olan Sabir, Akdeniz bölgesinde konuşulan, Arapça, Fransızca, İtalyanca ve İspanyolca karışımından oluşmuş ticaret dilidir. Isogloss

terimiyle ‘bir dilin yaşam alanının haritası’ karşılığı verilmek istenir.

4. TOPLUMSAL DİLBİLİM KURAMLARI

Toplumsal dilbilimin sahasında iki ana kuramdan bahsedilir: Basil Bernstein’in eksiklik kuramı ile bu kurama getirilen eleştirilerden oluşan William Labov’un ayrılık kuramı.

4.1. Eksiklik Kuramı

Selen’in aktardığına göre (2001) İngiliz toplumbilimcisi ve pedagog Bernstein’in 1950’li yıllarda meslek okullarında ders verirken öğrencileri arasında bulunan işçi çocuklarının derslerde göz ardı edilemeyecek başarısızlıkları dikkatini çekmiş, bunun nedenlerini araştırmaya başlamıştır.(s.20.) Çocukların okul başarıları genellikle zekâlarıyla ölçülür. Zeki ve akıllı olanların sadece başarılı olabileceği düşüncesi güçlü bir kanıdır. Bernstein sınıfındaki işçi çocuklarının öteki çocuklardan daha az akıllı ve zeki olmadıklarını, buna karşın başarı sağlayamadıklarını görmüş ve bu başarısızlığın çocukların dilsel durumundan kaynaklandığı kanısına varmıştır. Araştırmaları sonucunda bir teoriye varmıştır. Bu teori 1960’larda tüm dünya tarafından benimsenmiş, özellikle Almanya’da sosyolog U. Oevermann sayesinde yayılmıştır.

Eksiklik kuramı toplumsal katmanların kendilerine özgü dil kullanımının olduğu varsayımından hareket eder. Bu katmanları alt ve orta olarak ikiye ayırır. Bernstein alt katman üyelerinin dil davranışlarının orta katmandakilerden farklı olduğunu ifade eder. “Eksiklik ise, orta katman konuşucularıyla aynı toplumsal başarıya sahip olmak için alt katman konuşucularında eksik olan dilsel nitelikler olarak açıklanmaktadır.” (İmer, 1980: 21)

“Bernstein, 1959 yılında yayımladığı A public language, some sociological implications of a linguistic form ‘ Halk dili, dilsel biçimi belirleyen bazı toplumbilimsel belirtiler’ (Brit. J. Sociol. 10: 311-326) başlıklı yazısında halk dili (İng. public language) ile kurallı dil (İng. formal language) arasındaki ayrılığa değinmektedir.” (İmer, 1980: 22) Bernstein yazısında bu iki dilin özelliklerini maddeler hâlinde açıklanmıştır. Biz bu özellikleri burada ele almayacağız.

Alt sınıfın kullandığı kısa emirler, basit bildiriler

ve soruların yüksek bir oranda yer aldığı dil türüne halk dili denir. Orta sınıfın kullandığı mantıksal işlem olarak zengin ve dinamik dile ise kurallı dil denir. Halk dili yazarın daha sonraki makalelerinde dar kod'a (restricted code); kurallı dil ise geniş kod'a (elaborated code) dönüşmüştür. Bernstein'in kuramı dünyaya yayılırken Oevermann, Hawkins, Robinson, Dittmar gibi birçok toplumsal dilbilim araştırmacısı tarafından üzerinde çalışılmış ve derinleştirilmiştir.

4.2. Ayrılık Kuramı

William Labov'un ABD'deki büyük kentlerde ölçünlü İngilizce (Standart English) ve Ölçünlü olmayan İngilizce (Nonstandart Neger English) çalışmalarının merkeze alındığı kuram, eksiklik kuramına karşı çıkılmasıyla oluşmuştur. Ayrılık kuramına göre standart olmayan dili kullananların (zenciler ya da işçi çocukları) başarılarıyla kullandıkları dil arasında bir ilişki söz konusu değildir. Alt katmana mensup denilen bu kişilerin sözel ifadeleri karmaşık ve kendilerine özgü bir üsluptadır.

Ayrılık kuramı çerçevesinde Dittmar dilsel topluluklardaki çeşitli dilsel türleri şöyle sınıflandırmaktadır: 1. Ölçünlü tür (standart dil), 2. Bölgesel türler (diyalektler), 3. Toplumsal türler (sosyolektler), 4. İşlevsel türler (en küçük tür birimler).

İmer'in Dittmar'dan aktardığına göre ayrılık kuramının belli başlı özellikleri olarak şunlar belirtilebilir: Bu kuramın savunucularına göre dil kullanımları arasında <<daha iyi>> ya da <<daha kötü>> biçiminde bir ayrım gözetilemez. Aynı biçimde <<eksiksiz>> ve <<eksiği olan>> ya da <<yeterli>> ve <<yetersiz>> dil türleri de yoktur. Dil kullanımlarının ve türlerinin hepsi ayrı ayrı kendine özgü birer dizgeyi yansıtmaktadırlar. Bu nedenle dil türlerinden biri, ötekinden <<daha iyi>> olarak değerlendirilemez." Bu ifadeler bizi Sapir-Whorf hipotezine, linguistic determinism kavramına bir başka kavramla dil içi-dünya görüşüne götürmektedir. Bu görüşe göre "her yaşama düzeninde kullanılan anadil içerisinde belli bir dünyacık, bir mikrokozmos bulunmaktadır." (Başkan, 2003: 171)

"Söylenildiği gibi 'Sapir-Whorf hipotezi' iki prensibi birleştirir. Birincisi *dilbilimci determinizm* olarak bilinir: dilin düşünme

şeklimizi belirlediğini bildirir. İkincisi bundan çıkar ve *dilbilimci görecelik* olarak bilinir: bir dilde düğümlenen ayrımların herhangi bir diğer dilde bulunmadığını belirtir. Whorf'un bu fikrini Crystal (1987) şu şekilde açıklar:

"Doğayı ana dillerimizce konulan çizgiler boyunca dikkatle inceleriz. Fenomenler dünyasından soyutladığımız kategoriler ve cinsleri orada bulamayız çünkü her gözlemcinin yüzüne bakıp dururlar; aksine, dünya sürekli değişen, zihinlerimiz tarafından düzenlenmesi gereken bir izlenimler akıntısı içinde sunulur- bu da büyük oranda zihinlerimizdeki dilbilimci sistemler tarafından demektir. Doğayı küçük parçalara böler, kavramlara uyumlar ve önem yükleriz, bunu büyük oranda bu şekilde düzenlemek için olan bir uzlaşım-söylem topluluğumuz boyunca duraklayan ve dilimizin yapılarında sistemleştirilen bir uzlaşım- ortağıdır. Bu uzlaşım elbette örtük ve açıkça belirtilmemiş türdendir, *fakat terimleri muhakkak mecburidir*; düzenlemeye katılma ve uzlaşımın hükmettiği veri sınıflandırması dışında hiçbir suretle konuşamayız."(s.15).

5. SONUÇ

Birçok ülkede eğitim politikaları sayesinde büyük bir hızla yayılan toplumsal dilbilim çalışmalarının önemi hem birey hem de toplum için her geçen gün artmaktadır. Yapısal dilbilimin bireyi idealize etme yolundaki çabaları bireysel farklılıkları göz ardı etmesine rağmen toplumsal dilbilim, toplumsal yapı ve düzen içinde bireyi anlamaya önem vermiştir. Toplumsal dilbilim araştırmaları dilin merkeze alınıp gözlemlenerek, toplumsal yapıdan elde edilen verilere dayalı olarak sürdürülmektedir. Ülkemizde düzenli bir ilerleme göstermeyen; dünyada ise gerekli önem verilmiş olan toplumsal dilbilimin kapsam alanı, tanım, tarihsel gelişim, (kavramlarla) çalışma sahası ve ana kuramlar başlıkları etrafında açıklanmaya çalışıldı. Yöntem bahsi üzerinde durulmamasının sebebi uygulama boyutu ile konunun detaylandırılmış şeklinin daha sonraki bir araştırmaya bırakılmasındandır.

Burada unutulmaması gereken bir durum vardır: Toplumun ihtiyaçlarından ortaya çıkmış bir alanda sadece zihinsel süreçlerin verilerine dayanarak hipotezlere ulaşmak gerçek anlamda (ve özellikle dilbilimsel anlamda) fayda sağlayacak bir gayret olamaz. Toplumsal dilbilim ile dil kavramının soyutlaştırılmasının önüne geçilmiş, birey ve toplumun ciddiye alınması ve her türlü çalışmanın insan için olduğunun gösterilmesi sağlanmıştır.

Bu çalışmalar sonucunda elde edilecek verilerin sosyolojik ve psikolojik açıdan da toplumun özelliklerinin belirlenmesine ve günümüz dünyasında yalnızlaşan insanın daha iyi anlaşılmasına fayda sağlayacağı öngörülmektedir. Humboldt'un "İnsanlar bu dünyada anadillerinin dünyayı kendilerine tanıttığı biçimde yaşamaktadırlar." sözünün toplumsal dilbilimin önemini vurgulayan ayrı bir yeri vardır.

KAYNAKÇA

- Achard, P. (1994). **Dilsel Toplumbilim**, İstanbul.
- Aksan, D. (1998). **Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim**, Ankara
- Başkan, Ö. (2003). **Lengüistik Metodu**, İstanbul.
- Crystal, D. (1987). *The Cambridge Encyclopedia of Language*, Cambridge: University of Cambridge Press.
- Demirci, K.(2005). "Kısa Bir Bakışla Toplumsal Dilbilimi", *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 17, 79-86 Denizli.
- İmer, K. (1987). Toplum Dilbilimin Kimi Kavramlarına Kuramsal Bir Bakış ve Dil Türleri, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1029/12452.pdf> (07.11.2009).
- İmer, K. (1990). **Dil ve Toplum**, Ankara.
- Kurtman, A. (2002). **Dil Üzerine**, Eskişehir.
- Rifat, M. (2000). XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları 1. Tarihçe ve Eleştirel Düşünceler, İstanbul.
- Rifat, M.(2000). XX. Yüzyılda Dilbilim Ve Göstergebilim Kuramları 2. Temel Metinler, İstanbul.
- Saussure, F. (1998). **Genel Dilbilim Dersleri**, (Çev: B. Vardar), İstanbul.
- Selen, N. (1989). **Toplumsal Dilbilime Giriş**, Eskişehir.
- Selen, N. (2001). **Toplumsal Dilbilime Giriş (Uygulamalı Çalışma Örnekleriyle)**, Eskişehir.
- Tercanlıoğlu, L. (2000). **Linguistics for Tefl Students**, İstanbul.
- Toklu, O. (2003). **Dilbilime Giriş**, Ankara.
- Vardar, B. (2001). **Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri**, İstanbul.
- Vardar, B. (2002). **Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü**, İstanbul.